

Savremena društvenost uslovljena mrežom masovne komunikacije

Admir Gušić

Fakultet političkih nauka u Sarajevu

Sažetak

Savremena sociološka misao, u vremenu postmodernizma, suočena je sa dosad nedovoljno anticipiranim problemom društvenog sistema. Homo sapiens kao biće razuma i racionaliteta zbog sve većeg progressa kapitalističkog načina proizvodnje a i samog kapitalističkog antropocentrizma racio kao središnju tačku koordinatnog sistema simboličkog interakcionizma zamjenjuje agendom tehnološkog napretka, koja pojedincu pa i društvu općenito kroz fluidni način življenja predstavlja parabolu životnog ciklusa. Za Virilia savremenost je obilježena dramom tehnologije. Takva savremenost obilježena brzim izmjenama trendova, koji danas sve više prestaju biti odgovor na zahtjeve tržišta a postaju pritisak na tržište, rezultirala je iracionalnom eksploatacijom zemlje i njenih organizama, a čovjeka stavila u položaj resursa, te društvo transformirala u nestrukturiranu gomilu zarobljenu u mreži imaginarnih identiteta koji se javljaju kao rezultat pritiska zahtjeva za konstrukcijom nove društvene realnosti. Glavna obilježja postmodernističkog društva koja obuhvata i obrađuje ovaj rad jesu nova društvenost uvjetovana mrežom masovne komunikacije i njene implikacije kako na pojedinca aktera, tako i na društvo, oslanjajući se na teoriju Džordža Herberta Mida (George Herbert Mead) – socijalni bihevizizam.

Ključne riječi: socijalna konstrukcija realnosti, faktum, sopstvo, akt, gestovi, konzumiranje, masovna komunikacija.

Uvod

Realnost zavisi od onoga što većina ljudi misli da je ispravno u određenom trenutku. Da, mi smo izgubili svijet. Da mi smo vječiti zarobljenici jezika... da, mi ćemo zauvijek biti gurnuti u okvire naše sopstvene tačke gledišta (Latour, 1999). Da, mi smo stvorili virtuelni svijet, da, mi smo u kavezu virtuelne stvarnosti.

Globalizacija i informacionalizam koji su uspostavile mreže bogatstva, tehnologije i moći – kaže Castells – preobražava naš svijet. Oni povećavaju naš proizvodni kapacitet, kulturnu kreativnost i komunikacijske mogućnosti. Istodobno, one oduzimaju pravo glasa društvima. Budući da se državne institucije i organizacije građanskog društva temelje na kulturi, historiji i zemljopisu, iznenadno ubrzavanje historijskog tempa i apstrakcija moći u mreži računala dovodi do raspadanja postojećih mehanizama društvenog nadzora i političke zastupljenosti (Castells, 2002, 77). Ipak, može se sa sigurnošću tvrditi da društveni nadzor, uprkos raspadu postojećih mehanizama nadzora, u vremenu „smart phone“ komunikacije postaje mnogo prisutniji i efikasniji u društvenoj interakciji, a pojedinci svojevrijem postaju objekat manifestnog nadzora.

Društvene mreže - virtuelno tlo egzistencije

Društvene mreže koje su predstavljene kao sredstvo komunikacije, svoje implikacije proiciraju mnogu dublje od običnog komuniciranja i njihova uloga u društvenom sistemu je multiplicirana.

S jedne strane one su olakšale i ubrzale komunikaciju u društvu, dok s druge strane one predstavljaju tlo frustracija i odmazde protiv svih nevoljnih interakcija koje pojedinac prima od društva i društvenih institucija. One su također i sredstvo manipulacije masama, sredstvo za stvaranje trendova potrošačkog društva a u konačnici tahograf kretanja, društvenih misli stilova života. I na kraju ona su glasni imaginarni svijet koji je autopotvrda postojanja pojedinca.

Za Šekspira „Cijeli svijet je pozornica“, a svi muškarci i žene su tek glumci, imaju svoje izlaske i ulaske, pa samim tim i internet i društvene

mreže sa faktumom da su navedene omogućile da pojedinac istovremeno ima ulogu i aktera predstave i pojedinca iz publike.

Savremeno društvo zarobljeno u mrežu imaginarnih identiteta, odnosno društvenih mreža koje postaju glavni agens interakcije sve više gubi ulogu zajednice, samim tim i očekivanja od pojedinca. Stvarnu ulogu društva kao korektiv pojedinca putem očekivanja i zahtjeva preuzima imaginarna gomila nekotemplativnih identiteta sa nejasnim zahtjevom za realizaciju ličnosti, u smislu realizacije imaginarnog ili realnog identiteta, koji su ipak u korelaciji jer se međusobno regeneriraju, korigiraju, dopunjuju.

Zadržimo se na komunikaciji kao osnovnoj funkciji društvenih mreža. Ono što je glavna komponenta svih tih internet mreža jeste slika – odnosno mogućnost inkorporiranja fotografije u personalni dosje, dok mnogi od tih medija nemaju mogućnost latentne verbalne komunikacije. I zaista najveći postotak komunikacije nije verbalan. O čemu se tu radi?

U zlatno doba strukturalizma, Roman Jakobson koristio je pojam „fatičke“ funkcije koji je izveo iz Malinowskijeva koncepta fatičke zajednice, načina upotrebe jezika da bi se održali društveni odnosi putem ritualiziranih iskaza kao što su pozdravi, čavrljanje o vremenu ili srodni oblici uljudne društvene komunikacije. Kao dobar strukturalist Jakobson je u to uključio i sredstva isprekidane komunikacije. Prema njegovim riječima smisao određenog komunikativnog kontakta indikator je praznine. (Žižek, 2008). Ta faktička komunikacija za popunjavanja praznine jedan je od savremenih socioloških problema koji proizlaze iz društvenih mreža. Takva svrshodna komunikacija putem društvenih mreža zasniva se prvenstveno na slikovnoj komunikaciji, a konačno cilj jeste, u svoj toj praznini duha i normalne interakcije potvrda ličnog postojanja i putem slike koja ne odražava personalnu stvarnost da se pošalje poziv u pomoć. Taj manifestni poziv putem slike ili pak reprodukcije društveno prihvaćene i vrednovane misli proslavljenog autora u formi citata, pored toga što ne oslikava duhovno stanje osobe koja je akter poziva, pa poziv djeluje kao savremena norma interakcije on pokazuje i željeni ideal aktera i model kolektivnog identiteta od kojeg se traži pomoć.

Ipak, postavlja se pitanje koliko osoba koja se predstavlja zaista ima povezanosti sa traženim modelom. Edgar Moren zaključuje da mi često reagiramo kao da bi izuzetno pronicljiva kamera mogla da

nam s lica otrgne masku što je stavljamo u društvu i da otkrije, nama i drugima, našu nepriznatu dušu. Kao dokaz navodi da čim se nađemo pred kamerom počnemo da poziramo tj. da dotjerujemo masku, našu najlicemjerniju masku: osmijeh ili dostojanstvo (Moren, 1967, 32). Time stvaramo lažnu historiografsku sliku o samome sebi i proizvodimo disbalans sebstva.

Sebstvo u mreži

Džordž Herbert Mid raspravljaajući o sebstvu kao sposobnosti da na sebe gledamo kao na objekat razvio je pojmove *JA* i *MENE* koji mogu poslužiti kao teorijski osnov za dalje posmatranje virtuelne stvarnosti i njenih posljedica za društvo.

Za Mida *JA* je neposredna reakcija na okruženje, odnosno što drugi rade, ono je nepredvidiv i kreativan aspekt sopstva. Naspram *JA* je *MENE* koje je u osnovi prihvatanje i percepcija uopćenog drugog od strane pojedinca. Za razliku od *JA* ljudi su veoma svjesni *MENE*, oni veoma dobro znaju šta zajednica od njih očekuje i želi (Ritzer, 2009, 114–115). Disbalans ova dva pojma u savremenoj interakciji krije se iza pitanja „Ko očekuje od *MENE*, društvo kao zajednica ili društvo kao mreža virtuelnosti?“. Nadalje, za sociološko istraživanje ovog fenomena bitan je element i na koga *JA* reagira, na uopćenog drugog ili pak virtuelnog uopćenog drugog koji u ovom slučaju predstavlja samo težnju ka idealnom velikom čovjeku.

Važan faktor za dalju analizu jeste i sistem komunikacije kojim se *JA* odobrava. Online komunikacija je u osnovi rigidna, jer nije u stanju prenijeti gestu a ni akt u smislu impulsa reakcije. Također, ona je reducirana na odobravanje ili ignoriranje, dok svako neodobravanje putem materijalizacije misaone strukture u formi teksta kroz komentar na akciju može biti u svakom momentu odbačen, odnosno izbrisan od strane i aktera i interakcije te nema trajne posljedice na formiranje ličnosti aktera koji se inkorporira u društvenu zajednicu.

Već sam naveo da je svijet velika pozornica, a društvo i pojedinac akteri glume svog ideala, međutim za razliku modernizma i starih društvenih kontinuuuma gdje ni čovjek, a ni društvo sebe nisu mogli vidjeti na pozornici pa je ta interaktivna gluma bila refleksija na geste publike, postmodernizam je omogućio da akter glume reagira na sopstveno *JA* odnosno sad *JA* kreirano u virtuelnom svijetu, koje je pored toga što

može biti željeni ideal, rezultat i frustracije i odmazde na društveni proces u kojem se subjekt nalazi. Taj kontinuirani proces odnosa *JA – JA'* uzajamno regenerira oba elementa sebstva a osobu ili društvo kreira kao autosugestivan organizam. Element *MENE* kao svjesnost očekivanja doživljava hiper dominaciju sebstva jer organizam postaje svjestan svog *JA* kojeg prati kroz *JA'*, a koje postaje i uopćeni drugi koji očekuje reakciju *JA* i biva u potpunosti pod dominacijom mene. Oni koji su pod potpunom dominacijom mene jesu konformisti smatra Ricer (Ritzer, 2009), ali u ovakvim konstalacijama konformisti nad samima sobom. Takav konformizam proizvodi krizu identiteta društva s jedne strane dok s druge stvara mrežu globalnih odnosa uslovljenu hiperkomunikacijom koja dovodi u krizu pa i isključuje sebstva.

Kada mreža isključi sebstvo, pojedinačno ili kolektivno, gradi svoj smisao bez globalne, instrumentalne reference: proces prekidanja veze postaje recipročan nakon što isključeni odbiju jednostavnu logiku strukturalne dominacije i društvenog isključivanja. (Castells, 2000, 60)

Nestrukturirana gomila

Moja druga imaginacija koja se stvara na temelju posmatranja i logičke konstrukcije vezane za masovno komuniciranje i stvaranja umreženog društva jeste stvaranje „društvene gomile“ i gubitka društvenosti u smislu uništavanja stratifikacije društva.

Kingsli Dejvis (Kingsley Davis) i Vilbert Mur (Wilbert E. Moore) tvrdili su da nestratificirana i besklasna društva nikad nisu postojala. Stratifikacija je po njihovu mišljenju funkcionalna nužnost. Oni sistem stratifikacije posmatraju kao strukturu socijetalnih nivoa naglašavajući da se stratifikacija odnosi na društvene položaje a ne pojedince u sistemu stratifikacije. Ključno pitanje je za Dejvisa i Mura kako društvo motivira i raspoređuje pojedince na odgovarajuće položaje u sistemu stratifikacije. (Ricer, 2009, 119)

Stratifikacija kao mehanizam reda nastaje neplanski, ali ipak treba u razmatranje uzeti društvenu solidarnost koja je u modernim društvima postala osnov za stvaranje reda putem pravnog sistema koji posredstvom utvrđenih kriterija pojedince raspoređuje u sistem stratifikacije i stvara socijetalnu funkciju. Ipak, isključenjem sebstva kako iz društvenih odnosa tako i odnosa pojedinaca čija mreža odnosa stvara društvo omogućila je metaigru uloga umreženog društva. Ta igra nije uspjela

uspostaviti pravila i kriterije, naprotiv omogućila je svakom akteru igre da zauzme bilo koju ulogu i položaj u virtualnoj stvarnosti. Veoma česta pojava jeste da akteri igre u virtualnom i profanom svijetu imaju dijametralno suprotne uloge i položaje. Kao primjer ću uzeti osobu koja u profanom svijetu zauzima poziciju u nižerangiranim socijalnim položajima.

Diletantizam u mreži

Zamislimo osobu XX koja je u stvarnom životu trgovac koji od svojih prihoda živi na rubu egzistencije i ne uživa ugled okoline. Takva osoba, ukoliko ima htijenje za postizanjem višeg cilja odnosno položaja u društvu a koji je onemogućen zbog socioekonomskog statusa same države u kojoj živi, postaje djelimično frustriran. Ali, u mreži virtualnih odnosa – „društvenim mrežama“ on vrlo lahko može vidjeti polje na kojem će svoju frustraciju vrlo jasno iznijeti i podijeliti sa virtualnim prijateljima. Međutim, problem se intenzivira kad osoba XX u navedenim mrežama počinje da gradi ulogu socioekonomskog i dnevno-političkog komentatora ili poznavaoca navedenih sistema. Osoba koja iznosi svoje frustracije u smislu kritike u mreži bezbroj likova nailazi na odobravanje sličnih njemu bez obzira kolika podrška u procentima bila. Odnos 10 naprema 1.000 ne zauzima poziciju 1% podrške, već podrške 10, a ostalih 999 se zanemari, jer u stvarnosti podrška 10 osoba, uslovno je dovoljan podstrek za dalju akciju. Osoba XX počinje da gleda sebe kao zaista nekoga ko se razvio u nešto više i njegova težnja sa polja faktičkog života postaje sve manja. Da, on je sada politički komentator, ali problem je u tome što sada igra njegovih uloga postaje šizofrena. Koordinate njegove egzistencije su sada dualizirane i u stalnom previranju sa pitanjem „Ko sam ja?“.

S jedne strane javlja se antagonizam prema njegovu stvarnom položaju prodavača cipela, jer je on sada nešto mnogo više od toga, ali taj, sada neželjeni identitet, omogućava egzistenciju i preživljavanje. Pitanje „Ko sam ja?“ sada postaje kulturološko pitanje, jer u mreži imaginarnih identiteta sada su zarobljene cijele nacije koje preispituju svoju svrhu i svoju bit.

S druge strane njegov poziv na društvenu koheziju kao rezultat frustracije sistemom nije dobio traženi rezultat koji bi bio udruživanje kako bi se ukazalo na problem socioekonomskog sistema i uslovio dalju

akciju ka mijenjanju istog već je stvorio šizofrenu krizu identiteta.

Isti proces se može posmatrati u grupnoj interakciji odnosno društvenim grupama i njihovim odnosima spram drugih grupa. Danas je bezbroj grupa koje se ujedinjaju oko raznih društvenih problema, problema ekosistema, zaštite pojedinca, pa i danas jako značajne zaštite imigranata uslovljene tzv. imigrantskom krizom, koja je više kriza globalizacije nego imigrantska kriza.

Bezbroj je online grupa koje su nastale kao htijenje zaštite izbjeglica, međutim ono što je jako vidljivo jeste da je to ipak sve uokvireno online mrežama, a da stvarna zaštita uopće nije pružena. Slika dječaka nasukanog na obali Turske obišla je cijelu zemaljsku kuglu u samo nekoliko sati, međutim prava akcija kako bi se spriječilo ponavljanje ovog događaja nije se pojavila. Naprotiv, stvoreni su samo falsificirani komentatori geopolitike i krize globalizacije.

Razlog tome se krije upravo u pitanju društvene stratifikacije i uspostavljenim kriterijima koji pojedince raspoređuje u sistem stratifikacije i stvara socijetalnu funkciju. Problem društvenih mreža i hiperkomunikacije jeste što ne uspostavlja kriterije za igru uloga.

Konzumerizam za zadovoljavanje mreže

Ta igra uloga savremenog društva pored latentnog oblika ona je sve češće i igra manifesta. Zbog kapitalističkog načina života i rada koji se zasniva na eksploataciji proleterijata, osobe sve češće sebe doživljavaju kao sredstvo rada i doživljavaju povredu ega. Radni hedonizam biva sve češće derogiran ili zahtjev za ispunjenje hedonizma sve prisutniji i počinje se realizirati kroz uživanje materijalnih dobara.

Zbog manjka slobodnog vremena za uživanje u ostvarenim materijalnim dobrima, te manjka vremena uopćenih drugih s kojima bi osoba XY stvarala interakciju, društvene mreže postaju idealan plato za igru transparentnosti i potvrde postojanja. Kao najlucidniji model za željenu transparentnost koja ima svrhu da popuni prazninu kako duha tako i društvenosti, savršen je model javnih ličnosti, koje svojom pojavom sinoniziraju na hedonizam i punoću života. Kao i u prethodnom primjeru i ovaj model interakcije i jaza za realnom društvenošću stvara šizofrenost i društva i pojedinca. Samo za razliku od prethodnog primjera osoba XY svoju šizofrenost stvara putem vizuelizacije same sebe i komunicira slikovno.

Za razliku od prvog primjera osobe XX koja svojim virtuelnim odnosima stvara društvo diletantizma, osoba XY stvara konzumerističko društvo. Osoba koja svojom realizacijom, vizuelnom a ni egzistencijalnom nije zadovoljila kriterije javnog djelovanja odjednom počinje konzumirati visoke stilove i na osnovu njih postaje prepoznatljiva u mrežnom okruženju u kojem se nalazi. Zapravo osoba postaje dio konzumerističke ali simboličke kulture sintetičkih trendova. U prilog tome Slavoj Žižek u jednom intervjuu navodi: „U posljednjem desetljeću otprilike nastao je ‘kulturalni kapitalizam’. Kupujemo proizvod, recimo, organsku jabuku, jer ona predstavlja sliku zdravog stila života. Ono što ustvari kupujemo kada kupujemo ‘organsku hranu’ i slično, je određeno kulturalno iskustvo, iskustvo ‘zdravog, ekološkog stila života’“. (Žižek, *Jutarnj list*, 2014)

Cilj takvog dejstva je, ako se već nije uspjelo zadovoljiti sebstvo, zadovoljenje JA posredstvom virtuelnog JA' i autopotvrda postojanja, bar u virtuelnoj stvarnosti. Međutim, osnovni problemi navedenog su ti što se takvom aktivnošću odbacuje sebstvo i onemogućava subjektivizacija; šalje fiktivan zahtjev za stvaranje kolektivnog identiteta a komunikaciju materijaliziranu kroz jezičke forme degradira formirajući fatičku komunikaciju slikom.

Intencije slikovne komunikacije svojstvene mreži masovne komunikacije za kraj najbolje je objasniti kroz primjer Oksfordovog rječnika odnosno riječi godine. Prvi put ovaj rječnik nagradu za riječ godine nije dodijelio riječi, već upravo slici. Radi se o tzv. emoticonu koji bi trebao da predstavi „do suza nasmijanu osobu“. Casper Grathwohl, predsjednik Oxford Dictionariesa, izjavio je: „Kultura emotikona postala je tako popularna da su pojedini znakovi već razvili svoje vlastite trendove i priče“, te tako pojasnio njihov ovogodišnji, prema reakcijama medija prilično kontroverzni, izbor. (Sandro Vrbanus, Oxfordova riječ godine nije riječ nego – emotikon, bugonline, 2014).

Zaključak

Mreža masovne komunikacije i društvene mreže kao savremeno tlo egzistencije omogućile su metaigru uloga, identiteta i osjećaja, ali i stvorile krizu sebstva i onemogućile stvaranje subjekta. Iako je ta igra za mnoge vesela i plijeni pažnju kako sociologa tako i svakog građanina globalnog društva bez društvenosti, iako je omogućila svakom pojedincu da bestijelno postane sve što želi, dubina igre postaje pogubna za društvo,

bar u onom smislu kako smo ga definirali do zadnjih par decenija.

Sa podsmijehom i cinizmom se u zadnje vrijeme gledalo na upozorenje „frankfurtovaca“ o mogućoj instrumentalizaciji uma, zagušenju i smrti nekih bitnih duhovnih vrijednosti i duhovnih procesa. I dok sarkastični osmijeh na licima inženjera ljudskih duša još nije iščezao, instrumentalizirani život postao je naša najdublja i najpogubnija stvarnost. (Repovac, 2009, 14) Oba slučaja koja sam se dotakao i analizirao u konačnici oslikavaju konformizam, odnosno instrumentaliziran um zabludene mase bez stvarnog identiteta i realizacije kako društvenosti tako i individualnosti. Takva masa je tabula raza, koja sve više prestaje uživati svoju realnost, a počinje konzumirati statusni simbol društva.

Individualnost je zadatak koji društvo individualaca zadaje svojim članovima – dat kao individualni zadatak da bude individualno izvršen od strane individualaca koji koriste svoje individualne resurse.

Međutim, takav zadatak je proturječan i sam sebe pobija: to je uistinu zadatak koga je nemoguće ispuniti. Međutim, zajedno sa izazovom individualnosti, društvo pojedinaca opskrbljuje svoje članove sredstvima da žive sa tom nemogućnošću – ili, drugim riječima, da previde suštinsku i neizlječivu nemogućnost ispunjavanja tog zadatka, čak i u situaciji kada masa propalih pokušaja da se on ispuni neprestano raste i postaje još gušća. (Bauman, 2009, 26)

Literatura

- Beck, Ulrich, *Moć protiv moći u doba globalizacije – nova svjetska politička ekonomija*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
- Castells, Manuel, *Uspon umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb, 2000.
- Castells, Manuel, *Moć identiteta*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
- Lautur, Bruno, *Pandoras Hope: Essays on the Reality of Scientific Knowledge*, Harvard University press, Cambridge, Massachusetts, London, 1999.
- Marinković, Dušan, *Konstrukcija društvene realnosti u sociologiji*, Prometej, Novi Sad, 2006.
- Moren, Edgar, *Film ili čovjek iz mašte*, Institut za film, Beograd, 1967.
- Repovac, Hidajet, *Sociologija simboličke kulture*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2009.
- Ritzer, George, *Savremena sociološka teorija i njeni klasični korijeni*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Sofradžija, Halima, *Hiperpolitika i savremeno društvo – proces tehniziranja svijeta*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2015.

- Žižek, Slavoj, *O nasilju – šest pogleda sa strane*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.
- <http://www.bug.hr/vijesti/oxfordova-rijec-godine-nije-rijec--emotikon/148255.aspx>
- <http://www.jutarnji.hr/slavoj-zizek---zdrava-hrana-je-glupa-moda--treba-pusiti--jesti-cokoladu-i-mnogo-piti-/1193464/> pristupio, decembar 2015.

Admir Gušić

The contemporary sociability conditioned with the network of mass communication

Summary

Contemporary sociological thought, in the time of postmodernism is faced with a still so far insufficiently anticipated problem of the social system. *Homo sapiens* as a being of reason and rationality, because of all growing progress of the capitalistic way of the production and in the same time growing of the capitalistic anthropocentrism, ratio as the middle point of the coordinating system of the symbolical interactionism replaces with the agenda of the technological progress, where the individuals and the society in the general, through fluid way of living represents a parabola of the living cyclus. For Virilio modernity is marked with the drama of the technology. Such modernity is marked with fast changes of the trends, which today stops to become the answers on the demands of the market, and they became pressure for the market, everything resulted with the irrational exploitation of the planet and its organisms, and the human being sartered to become resources, and society was transformed in an unstructural crowd that is trapped in an network of imaginary identities which were created as a result of the pressuring demands for the construction of the new social reality.

Main signs of the postmodernistic society which includes and processes in this paper are new socialability conditioned with the network of the mass communication and her implications how on the individuals, and also on the society, referring on the theory of George Herbert Mid – Social behaviorism.

Key words: social construction of reality, factum, the self, act, gestures, consuming, mass communication